

HEIKKI YLIKANGAS

Välirauha 1940 – minkä sodan odotuksessa?

**Professori Heikki Ylikankaan arvio talvisodan
rauhan taustasta.**

■ Välillä jo laimennut keskustelu talvisodan rauhasta on saanut uutta virikettä kahdesta tuoreesta teoksesta: Martti Häikiön kirjasta *Historia ja väärät profeetat. Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä* sekä Ohto Mannisen ja Kauko Rumpusen julkaisemasta teoksesta *Murhenäytelmän vuorosanat. Talvisodan hallituksen keskustelut*. Teoksista edellisessä olen keskeisessä asemassa Häikiön ankaran vaikkakin luonteeltaan pamflettimaisten kritiikin kohteena. Molemmat kirjat *Helsingin Sanomissa* (23.10.2003) ylistävään sävyyn arvioinut Jukka Tarkka kirjoitti allekirjoittaneen talvisota-tulkinnasta näin:

”Mutta yksikään ministeri ei kertaakaan pohdi, mitä mahdollisuuksia Suomelle voisi avautua, jos se kääntäisi kurssin Saksan vanaveteen ja jäisi odottamaan Hitlerin hyökkäystä Neuvostoliittoon.

Mikään hallituksen keskustelupöytäkirjoissa ei viittaa siihen, että kenenkään päähän olisi tuossa tilanteessa pälkähtänyt ajatus, jonka Ylikangas on keksinyt jälkikäteen.

Jos Ylikankaan tulkinta Moskovan rauhan suomalaisista motiiveista olisi oikea, jotakin sitä tukevaa tai siihen viittaavaa pitäisi näkyä murhenäytelmän vuorosanoissa, tai edes niiden rivien välissä. Sellaista ei näy.”

Joteskin jyrkästi sanottu ottaen huomioon, että lähteeni ovat peräisin juuri niistä muistiinpanoista talvisodan hallituksen keskusteluista, joita Tarkan piti esitellä!

Tämän kysymyksen tiimoilta olen hämmästykseni joutunut toteamaan, että lähteet – alkuperäislähteet – eivät kaikkien historioitsijoidenkaan puntarissa paljon paina. Niiden merkitys on pienimmillään lehtikirjoittelussa (vrt. *Helsingin Sanomien* uutisointi suuresta talvisotakeskustelusta 28.11.2003) ja yleisötilaisuuksissa, joissa pärjätään senkaltaisilla julistuksilla kuin ’lähdepohja on hatara’ – siis tarvitsematta mitenkään yksilöidä väitettään saati sitten, että joutuisi tieteellisesti kestävin perustein osoittamaan vastustajansa päälähteiden epäkelvollisuuden. Siispä yritän vielä kerran, nyt käsillä olevalla tieteellisellä foorumilla. Esitän tässä artikkelissa kootusti tulkintaani liittyvät keskeisimmät lähteet.¹ Sen jälkeen on kriitikoillani tilaisuus osoittaa, millä perusteilla minä olen väärässä ja he ovat oikeassa.

Ohto Mannisen ja Kauko Rumpusen tuoreesta teoksesta *Murhenäytelmän vuorosanat* on jostakin käsittämättömästä – esipuheessa mainitsemattomasta – syystä unohdettu pois Rytin sihteerin A. E. Tudeerin muistiinpanot 11. maaliskuuta 1940 jälkeisiltä päiviltä, yhteensä 25 käsikirjoitettua lius-

1. Kirjoitukseni perustuu vähäisin lisäyksin laajoihin artikkeleihin teoksissani *Väkivallasta sanan valtaan* (1999) ja *Tulkintani talvisodasta* (2001).

kaa.² Se on suuri vahinko, sillä 12.3. pide-tyssä kahdessa hallituksen kokouksessa tuli räikeänä näkyviin hallituksen jakaantumisen paitsi lännen avuntarjouksen myös sen suhteen, pitäisikö hävittää ne alueet, jotka rauhannehtojen mukaan tuli luovuttaa Neuvostoliitolle. Uusi raja kulki paikoin jopa sata kilometriä pohjoisempaan rintamasta. Puolustusministeri Juho Niukkanen vaati tiukasti, että länsiapu tuli ottaa vastaan (viimeinen määräraja avunpyynnön esittämiselle meni umpeen juuri tuona päivänä) ja luovutettavat alueet perusteellisesti tuhota. Ulkoministeri Väinö Tanner esiintyi yhtä tiukasti sekä länsiavun pyytämistä että alueiden tuhoamista vastaan.³

Niukkanen lausui kokouksessa aamupäivällä 12.3.1940:

”Ennen alueiden luovuttamista ryssille on ne tyhjennettävä ja hävitettävä. ... Ei ole mitään järkeä jättää niitä [hävittämättä]. Silloin jäisi ryssille valmis mahdollisuus sijoittaa 1/2–2 miljoonaa asukasta valmiisiin taloihin.”

Saman päivän iltaistunnossa Niukkanen sanoi:

”Jos alue jätetään polttamatta, tietää se sitä, että ryssä rakentamatta kasarmeja voi valmiisiin rakennuksiin sijoittaa 1/2 miljoonan armeijan, joka aina on hyökkäysvalmiina. Jos alue hävitetään, menee edes jokin aika, ennen kuin se voi sijoittaa suuria joukkoja sinne. Pitäisi hävittää kaikki maan tasalle, minkä suinkin ehtii.”

Tanner puolusti kantaansa ensin enemmän taikka vähemmän toisarvoisilla syillä (tehtaat ostaisivat puuta Suomesta, hävittäminen olisi vandalismia) mutta toi esille myös vastustuksensa taaimmisen perustan. Hän sanoi:

”Myös periaatteessa olen hävitystä vastaan. Suursota ei vielä ole kunnolla alkanut, emmekä tiedä, mitään sen loppumisesta. Tämä meidän rauhamme on välirauha, emmekä tiedä, millainen lopullinen rauha tulee.”

Ministeri Rainer v. Fieandt lähti tukemaan Tanneria. Hän totesi:

”Täytyy antaa järjen puhua eikä tunteiden. Mehän toivomme, että tästä tulee vain välirauha ja että pian saamme alueen takaisin. Silloinhan on vahingoksi hävittää kaikki, varsinkin linjalla olevat.”

Siis välirauha (josta kohta enemmän). Seuraisi uusi sota, jossa menetetyt alueet valtattaisiin takaisin. Tuo uusi sota syttyisi niin pian, että hävitystyö koituisi suomalaisten omaksi vahingoksi. Kysymys ei ollut hallituksen psykologisesta taivuttelusta rauhan kannalle, koska Rytin johtamalle valtuuskunnalle Moskovassa oli jo annettu lupa tehdä rauha. Näin päätös – useimmat ministerit asettuivat Tannerin kannalle – ennakoi konkreettisesti tulevaa sotaa.

Aivan keskeinen kysymys kuuluu: millä voimalla Suomi aikoi toteuttaa Karjalan valtaamisen. Omin voiminko? Ei, sillä kuten Tanner 12.2.1940, Summassa tapahtuneen sisäänmurron päivänä, sanoi: ”Me olemme liian pieni tekijä luhistamaan Venäjää.”⁴ Hän jatkoi 29.2.: ”Ei kukaan ole niin naivi, että uskoisi näin pienen joukon voivan yksin kestää loppuun saakka.”⁵ Suomen omien voimien riittämättömyys kunnialliseen rauhaan pääsemiseksi oli käynyt selväksi heti Summan ja sitä tietä Mannerheim-linjan murtumisen jälkeen. Siihen saakka hallitus oli seurannut linjaa, jonka mukaan koetettaisiin ensi sijassa selviytyä yksin ja päästä siedettävään rauhaan. Jos tämä tie tukkeutuisi, turvattaisiin Ruotsin apuun. Senkin pettäessä hyväksyttäisiin viimeisenä vaihtoehtona länsiapu. Tanner nimenomaisesti totesi hallituksen kokouksessa 15.2.1940:

”Kun asiasta oli keskusteltu, oli yleensä oltu sillä kannalla, että tämä [länsivaltain tarjoama] apu on pidettävä viimeisellä tilalla ellei muuta neuvoa ole. Oli koetettu kulkea pohjoismaista linjaa, mutta kun se ei johda tulokseen ei ole muuta neuvoa kuin antaa asiain mennä länsivaltojen haluamaan suuntaan”.⁶

Länsi vai Saksa?

Oliko siis tarkoitus toteuttaa valloitus länsivaltain tarjouksen avulla? Ei, sillä hallituksen oli juuri torjunut lännen avuntarjouksen vedoten viiteen erilliseen perusteeseen: avun vähäisyyteen ja myöhästymiseen, Norjan ja Ruotsin esittämään kauttakulkukieltoon, Saksan vastatoimiin ja Suomen haluun pysyä suursodan ulkopuolella. Oliko näin ollen vihdoinkin ajatus se, että länsivallat voittonsa jälkeen tulisivat Suomen avuksi ja ryhtyisivät sotaan Neuvostoliittoa vastaan hankkiakseen Suomelle Karjalan takaisin?

Ei ollut. Ranskan pääministeri Daladier sähkötti Suomeen 8.3.1940:

”Vakuutan vielä kerran, että olemme valmiit antamaan apuamme. Lentokoneet ovat lähtövalmiina. Operaatiojoukko on valmis. Ellei Suomi nyt tee vetoamista länsivalloille, on ilmeistä, että nämä eivät sodan lopussa voi ottaa pienintäkään vastuuta Suomen alueen lopullisesta järjestämisestä.”⁷

Sähke sisälsi itsestään selvän asiointilan toteuttamisen. Jos länsivallat olisivat lyöneet Saksan, ei niitä olisi sen jälkeen tietenkään kiinnostanut sen enempää Ruotsin malmi kuin Bakun öljykään tai uuden rintaman avaaminen Skandinaviaan Saksaa vastaan. Lyhyesti sanoen niiden intressi auttaa Suomea olisi mennyt. Tanner itse tiivistä Daladierin kannan eduskunnan ulkoasiain valiokunnalle 11.3.1940 juuri näin.⁸ Länsivaltain olisi siis pitänyt lähteä sotaan Neuvostoliittoa vastaan vain ja pelkästään hankkiakseen Suomelle Karjalan takaisin. Ajatus on mahdoton.

Ainoa teoreettinen edellytys myöhemmin kutsuttavalla länsivaltain avulle olisi ollut se, että sota olisi ikään kuin jähmettynyt paikoilleen ja tilanne olisi jäänyt sellaiseksi kuin se oli sanokaamme vaikkapa helmikuussa 1940. Silloin olisivat kuitenkin useimmat niistä samoista syistä, joilla länsiavun vastaanottaminen torjuttiin, olleet läsnä ja vaikuttamassa edelleen. Apua ei siis siinäkään tapauksessa olisi pyydetty. Koska siis kyse ei voinut olla länsivaltajien avusta, jää jäljelle vain yksi vaihtoehto: Saksa. Suomi ajatteli voivansa hankkia Karjalan takaisin

Saksan avulla. Rauha sulki länsivallat Suomen kuvioista ulos. Niukkanen totesi 12.3.:

” Olen pohtinut asiaa kaikilta puolilta ja tullut siihen, että rauhan tekeminen jättää meidät Venäjän armoille, kun länsivallat vetäytyvät syrjään eikä Ruotsikaan anna apua.”⁹

Näin ymmärsi asian myös Ranskan Helsingin-lähettiläs Charles Magny. Lähettiläs oli Tannerin 1.3. antaman referoinnin mukaan sanonut:

”Jos kerran ryhdymme rauhasta neuvottelemaan, jäähtyvät sympatiat ja katsotaan meidän siirtyneen Saksan puolelle.”¹⁰

2. Kyseisten muistiinpanojen poisjääminen on sitäkin hämmäntävämpää, kun ne istunnot, joiden keskusteluja kirjaavat muistiinpanot puuttuvat, on kirjassa päivämäärien osalta aivan oikein mainittu ja vielä otsikoitu sanoilla ”Muistiinpanoja valtioneuvoston kokouksesta”. Kuitenkin teksti sisältää vain lyhyen virallisen pöytäkirjan muutamine puheenvuoroinen. Todettakoon, että samassa kirjassa siteerataan laajasti ministerien muistelmia, joiden sanotaan lainalleen Tudeerin muistiinpanoja, ja monet tutkijat – Ohto Manninen heihin luettuna – ovat viittailleet näihin istuntoihin ja joita Mannisen oman todistuksen mukaan (1987, s. 318) on pidetty ”jopa vuonna 1941 syntyneen jatkosodan syntysanoina.” – Valitettava kömmähdys tärkeässä kirjassa.
3. A. E. Tudeerin muistiinpanot valtioneuvoston istunnoista 12.3.1940. A. E. Tudeerin kokoelma. KA.
4. Ohto Manninen-Kauko Rumpunen (2003) *Murbenäytelmän vuorosanat. Talvisodan hallituksen keskustelut*, Helsinki: Edita, 187.
5. Manninen-Rumpunen (2003) 265.
6. Manninen-Rumpunen (2003) 199.
7. Manninen-Rumpunen (2003) 320. Martti Häikiö (2003) *Historia ja väärät profeetat. Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä*, Helsinki: Edita, 147–178. Häikiö tekee kirjassaan varsin perustavanlaatuisen erehdyksen esittäessään, että Suomi oli tehdessään tiedusteluja avusta jo tosiasiaa moneen kertaan pyytänyt apua – jo silloin, kun Suomi esitti avunpyynnön Kansainliitolle. Todellisuudessa Tanner ohjeissaan Wuorimaalle 14.12.1939 (Ulkoministeriön arkisto, sähke B 221) korosti Kansainliitolle pyydetyn vain materiaalista apua. Länsivallat sitä vastoin aikoivat käyttää avustusoperaatioissaan armeijan säännöllisiä joukkoja. Siksi ja noudattaakseen Kansainliiton 16. artiklaa ne edellyttivät Suomelta virallista avunpyyntöä. Muutoin ne eivät katsooneet voivansa tunkeutua asevoimin puolueettomien maiden – Norjan ja Ruotsin alueelle tai ryhtyä sotilaallisiin operaatioihin Suomessa. Lähemmässä vastauksessani Häikiölle kotisivullani www.helsinki.fi/pepole/heikki.ylikangas/.
8. Ari Uino (toim.) (1998) *Sodan ja rauhan mies. Urho Kekkosen sotavuodet 1939–1944*, Keuruu: Otava, 53.
9. Tudeerin kokoelma 12.3.1940. KA.
10. Manninen-Rumpunen (2003) 273.

Voidaanko tämä tulkinta eli jättäytyminen Saksan avun varaan todistaa alkuperäisaineistolla? Voidaan – selvittämällä, milloin puheet välirauhasta ja missä yhteydessä alkoivat. Välirauhaa kosketeltiin hallituksen istunnossa 9.3.1940. Ministeri Söderhjelm lausui:

”Minusta olisi helpompaa mennä tähän [rauhaan], jos oltaisiin vakuutettuja siitä, että kaikki pitävät tätä välirauhana ja ovat valmiina varustautumaan sen hetken varalta, jolloin raja palautetaan.

Tanner vastasi tähän:

”Ajatus on sellainen [että rauha on vain välirauha], mutta sitä ei saa esittää. Luulen, että jokainen ajattelee että jos tulee otollinen hetki, valloitetaan menetetty alue takaisin.”¹¹

Tämä sitaatti riittääköön vastaukseksi Martti Häikiölle, joka ns. suuressa talvisotakeskustelussa 27.1.2003 kiisti jyrkästi Tannerin re-vanssisota-halut ja vaati kiivaasti dokumentteja pöytänsä.¹²

Välirauha-argumenttia käytettiin kuitenkin jo aikaisemmin, ensi kerran hallituksen istunnossa 25.2.1940, siinä samassa, jossa Moskovan raskaat ennakkoehdot rauhalle esiteltiin ministereille. Tällä keskustelulla oli ratkaiseva merkitys Suomen etsiessä tietään sodan kurimuksesta ulos. Silloin kävi myös selväksi, että se maa, jonka ajateltiin auttavan Suomea Karjalan valtaamisessa, oli todella Saksa. Rauhaa ajava, Neuvostoliiton ennakkoehdot periaatteessa hyväksyvä Tanner lausui ehtoihin liitetystä avunantosopimuksesta, että siihen

”ei missään tapauksessa pitäisi suostua. Se sitoisi meitä kovasti, jonkin ajan perästä kenties sotaan Saksaa vastaan.”

Rauhaa puolustava Ryti totesi saman selvemmin:

” Olen samaa mieltä kuin ministeri Tanner, että avunantosopimus on ehtojen vaarallisin kohta. Se johtaisi meidät sotaan Saksaa

vastaan, sillä sen ja Neuvostoliiton välinen ystävyys ei ole kestävä. Täytyy koettaa hoitaa asioita siten, että saadaan mobilisoiduksi kaikki diplomaattiset ja sotilaalliset voimat avuksemme. ... Ehdotan, että ulkoministeri heti, vielä tänään, lentää Tukholmaan ja ottaa suoran yhteyden Staliniin. Hänelle olisi huomautettava, että meille epäedullinen väkivaltarauha ei saattaisi tulla pysyväksi, koska olisi pelättävää, että Suomi yrittäisi käyttää ensimmäistä soveliaista tilaisuutta, jolloin Venäjä on vaikeuksissa, saadakseen aikaan muutoksen siihen.”¹³

Tanner tähdensi keskustelun päätteeksi sen merkitystä korostaen:

”Haluan vielä teroittaa kaikkien mieliin, että tästä keskustelusta ei saa päästä mitään näiden seinien ulkopuolelle.”

Kolmea päivää myöhemmin, 28.2.1940, Ryti tähdensi:

”Olen yhtä mieltä kenraali Waldenin kanssa siitä, että vaikka saisimme apua Ruotsista ja vaikka länsivaltojen apu pääsisi perille, eivät ne edes yhdessä riittäisi samaan aikaan ratkaisua meidän eduksemme. Emme pystyisi valtaamaan takaisin Kannasta ...

Ryti ei tarkoittanut vain hetken tilannetta, koska hän lopetti puheenvuoronsa näin:

”Parempi säilyttää armeija taistelukykyisenä ja maa hävitykseltä, niin että edullisten tapahtumien sattuessa olemme siinä kunnossa, että itsekin merkitsemme jotakin. Parempi alkaa maan jälleentalvaus Viipurista kuin Tornioista”.¹⁴

Näitä Rytin ja Tannerin valtioneuvostossa 25.2.–28.2.1940 esittämiä puheenvuoroja on mielestäni mahdotonta tulkita muuten kuin siten, että heidän katsannossaan rauha oli tehtävä niillä ehdoilla, jotka olivat tarjolla, koska armeija piti säästää siihen hetkeen, jolloin ”Venäjä olisi vaikeuksissa” eli tulevaa Saksan ja Neuvostoliiton välistä sotaa

varten. Silloin voitaisiin vallata Karjala takaisin.

On myös huomattava, että päivämäärä 25.2. merkitsi jyrkkää muutosta Tannerin ja Rytin suhtautumisessa rauhannehtoihin. Vielä 12.2. oli ajateltu esittää Neuvostoliitolle vain joidenkin Suomenlahden saarien ja 10 kilometriä rajalta sisämaahan päin ulottuvan Kannaksen osan luovuttamista, nekin korvausta vastaan.¹⁵ Sen sijaan 25.2. jälkeen Ryti ja Tanner olivat valmiita hyväksymään Neuvostoliiton raskaat ehdot sellaisenaan neuvottelujen pohjaksi, vaikka toiveena oli, että niistä voitaisiin varsinaisissa neuvotteluissa tinkiä. Ainoastaan 1.–3.3. 1940 lykättiin vastauksen antamista Neuvostoliitolle – ilmeisesti lähinnä siinä toivossa, että länsivaltain korotetut ja aikataulultaan nopeutetut avuntarjoukset saattaisivat Stalinin länsivaltain aloittamien sotatoimien pelossa itse tinkimään asettamistaan rauhan ennakkoehdoista.

Mitä oli tällä välin tapahtunut? Sotilaallinen tilanne oli edelleen huonontunut, sillä 17.2.1940 mennessä armeija oli vetäytynyt väliasemaan. Se kesti 27.2. saakka.¹⁶ Oli tapahtunut muutakin. Sen muutoksen perille päästään, kun kysytään, mistä oli peräisin käsitys Saksan ja Neuvostoliiton välillä syntyvästä sodasta? Ainekset siihen oli saatu sähköitse päivää ennen 25.2. pidettyä istuntoa. Suomen entinen pääministeri kansanedustaja T. M. Kivimäki oli hallituksen päätöksellä lähetetty Berliiniin taivuttelemaan Saksaa toimimaan Suomen hyväksi.¹⁷ Kivimäki ei aluksi päässyt merkittävien poliitikkojen puheille. Summan mur tumisen jälkeen tilanne muuttui. Tanner antoi Saksan Helsingin-lähettilään Wipert von Blücherin ymmärtää, että Suomi jatkaisi sotaa ja oli aikeissa hyväksyä lännen avuntarjouksen.¹⁸ Nämä Blücherin Saksaan toimittamat tiedot avasivat heti ovet Kivimäelle. Kivimäki ilmoitti 19.2. Saksan ulkoasiainministeriön kansliapäällikölle Franz Weizsäckerille:

”.. että Suomessa ei kukaan ollut ajatellut länsivaltain puoleen kääntymistä, mutta nyt kun muut tiet näyttävät meiltä tukkeutuvan, meillä ei nähtävästi ole muuta mahdollisuut-

ta kuin pyytää apua sieltä mistä sitä voi olla saatavissa.”¹⁹

Ilmoitus aiheutti kiihkeän reaktion Berliinissä, jonne seuraavana päivänä tuli Saksan Helsingin-lähettiläältä Wipert von Blücheriltä – hänen keskusteltuaan Tannerin kanssa – seuraavanlainen viesti:

”Ratkaisu [Suomen päätös avunpyynnöstä länsivalloille] tapahtuu pian, koska paine rintamalla voimistuu ja Saksan sotilaallinen paino Pohjolassa ei ole kuukausiin Itämeren jäätyamisen vuoksi tuntuva. Huhut tietävät jo kertoa, että ulkoministeri ja Mannerheimin luottamusmies kenraali Walden lentävät näinä päivinä Lontooseen.”²⁰

Itse Adolf Hitler kutsui ”Suomen tuntijana” luokseen neuvotteluun 21.2. kenraali Nikolaus von Falkenhorstin, Suomessa vuonna 1918 taistelleen upseerin, joka oli pitänyt tiivistä yhteyttä Suomeen. Neuvottelun sisältöä ei tiedetä, mutta ilmeistä on, että sen tulos tuli ilmi seuraavana päivänä, 22.2. Vuonna 1939 Hitlerin seuraajaksi ja vuonna 1940 valtakunnanmarsalkaksi nimitetty Hermann Göring kutsui tuolloin eli myöhään illalla 22.2. Kivimäen luokseen ja sanoi tälle muistelmätietojen mukaan näin:

”Muistakaa, että teidän on tehtävä rauhamillillä ehdoin tahansa. Takaan, että kun lyhyen ajan kuluttua lähdemme sotaan Venäjää vastaan, saatte kaiken takaisin korkoineen.”²¹

11. Manninen-Rumpunen (2003) 333.

12. *Helsingin Sanomat* 28.11.2003.

13. Manninen-Rumpunen (2003) 236.

14. Manninen-Rumpunen (2003) 253.

15. Manninen-Rumpunen (2003) 186–187.

16. Ohto Manninen (1987) ’Suomitoisessa maailmansodassa’, *Suomen historia* 7, Helsinki: Weilin + Göös, 311–315.

17. Kivimäki ei ollut Saksassa vain ”Rytin luvalla” niin kuin Manninen (1987, 308) toteaa vaan hallituksen valtuuttamana. Ks. Manninen-Rumpunen (2003) 25, 27, 33, 38.

18. Lähemmin Ylikangas (2001) 188–191.

19. Rytin kokoelma, kansio 2. KA.

20. Ylikangas (2001) 189–190.

21. Ragnar Nordström (1996) *Voitto tai kuolema. Jääkäriväestön elämä ja perintö*, Juva: WSOY, 244–246.

Kivimäen omat muistelmat pitävät asiallisesti yhtä tämän tiedon kanssa. Kivimäen mukaan Göring kehotti suomalaisia tekemään nopeasti rauhan mainiten, että – näin Kivimäki asian ilmaisi – ”Saksan voitettua sodan saisimme koron kanssa takaisin sen, mitä menettäisimme”.²² Oli itsestään selvää, että muuten kuin väkijoukolla Neuvostoliitto ei luovuttaisi valloitustaan.

Huomattakoon, että Rytin ja Tannerin kannanotot hallituksessa 25–29.2. ovat asiallisesti yhtäpitäviä Göringin viestin sisällön kanssa. Näin siltä väitteeltä, jonka mukaan muistelmatiedot eivät pitäisi paikkansa, menee pohja. Ainoa ero on siinä, että Ryti ja Tanner eivät paljastaneet ministereille tietolähdettään. Sitä he eivät voineet tehdä, koska Kivimäkeä oli ankarasti teroitettu pitämään asia salassa. Viesti ei saanut mistään hinnasta vuotaa Moskovian tietoon. Neuvostojohto epäili jo muutenkin sopimuskumppaninsa luotettavuutta. Sopimustaan elokuulta 1939 Neuvostoliiton kanssa – sen tarkoitus oli säästää Saksa kahden rintaman sodalta – Saksa ei halunnut hevin vaarantaa. Göringin viestiä vahvempaa ilmoitusta Saksan johto ei siis voinut Suomelle niissä oloissa antaa.²³ Kuitenkin oli vaikea tulkita asiaa niin, että diktatuuri-maassa johtajan lähin mies voisi puhua muuten kuin Hitlerin itsensä valtuuttamana. Muistettakoon, ettei Saksan ja Suomen väliltä ole löydetty kirjallista sopimusta myöskään koskien jatkosodan aloittamista.

Viesti vakuutti Rytin ja Tannerin, mitä osoittaa sekin, että he pitivät sen erittäin pienen piirin tiedossa. Viesti vastasi Hitlerin jo *Mein Kampfissa* ilmaisemia sodanpäämääriä, joita idän sotaretkä pohjustava Barbarossa-suunnitelma – operatiivinen käsky sen valmistelusta annettiin heinäkuussa 1940 – täsmälleen toteutti ja joihin Hitlerillä itsellään ja hänen lähipiirillään on tällä väliajallakin viittauksia.²⁴ Tämän on mm. Ohto Manninen todennut kirjassaan *Suur-Suomen ääriviivat*.²⁵ Sitä paitsi pitkälti samansisältöinen Heinrich Himmlerin lausuma tammikuulta 1940 lienee tullut helmikuussa, tosin välikäsien kautta, Tannerille.²⁶ Painavampaa oli se, että lähettiläs Aarne Artur Wuorimaa raportoi Berliinistä 4.2.

kertoen upseeripiireissä liikkuvista huhuista, joiden mukaan

”saksalais-venäläinen sopimus [elokuulta 1939] on vain olosuhteiden pakosta syntynyt sopimus, jolla ei ole kestäväää luonnetta, vaan vapauduttuaan voitokkaasti lännestä, tulee Saksa kääntymään itää vastaan ja järjestämään olot siellä uudelleen.”²⁷

Ratkaisu

Niinpä sitten eduskunnan ulkoasianvaliokunta taivuteltiin 29.2.1940 luopumaan länsiavun pyytämisestä ja hyväksymään rauha niillä perusteilla, joihin hallituksessa 25.–29.2. oli vedottu. U. K. Kekkonen merkin-tojen mukaan Tanner esitti asian mm. näin:

”[Länsivaltain apujoukkojen] miesmäärä vähäinen. Ei voi auttaa meitä saamaan menetettyjä alueita takaisin. Kohtalomme riippuu [jos apua pyydetään] länsivaltajien voitosta.”

”Saksassa on sanottu: Suomen on tehtävä rauha millä ehdoilla tahansa. Ja saksalaiset sanovat: kun Saksa voittaa, voivat he pitää Venäjän kurissa.”

Edelleen Tannerin mukaan Englanti oli luwannut turvata Suomen rajat ja itsenäisyyden, ”mikäli se sen vallassa on”, ja pitää joukkojaan Suomessa, ”mikäli niitä ei muualla välttämättä tarvita.”²⁸ Lausumista kuultaa epäluottamus länsivaltain mahdollisuuksiin sekä auttaa ajoissa Suomea että voittaa sota. Usko Saksan voittoon ja sen edullisiin seurauksiin Suomelle on selvästi suu-rempi.

Tässä lausumassa on merkityksellistä se, että Tanner sanoo länsiavun vastaanottamisen asettavan Suomen riippuvaiseksi Englannin voitosta. Tämän hän toisti hallituksessa myöhemminkin epäillen, ettei Suomi kestäisi niin pitkää aikaa kuin suursodan käyminen loppuun saakka vaatisi.²⁹

Itse asiassa Suomen johtavat ministerit, Tanner ja Ryti, suhtautuivat sodan alusta saakka epäilevästi länsivaltain mahdollisuu-teen voittaa sota, mikä oli tietysti avuntarjouksen hyväksymisen ehdoton edellytys. (Saksa tarjosi T. M. Kivimäen Suomen hal-

litukselle 28.2. välittämän tiedon mukaan Englannille edelleen rauhaa ja sen armeija uskoi sataprosenttisesti Saksan voittoon.)³⁰ Jos taas oletettiin, että länsivallat häviäisivät, ei niiden avusta parhaassakaan tapauksessa olisi ollut Suomelle mitään hyötyä. Tämän vuoksi Ryti ja Tanner suhtautuivat pidättyvästi mahdollisen länsiavun vastaanottamiseen jo ennen Summan murtumista, vaikka rintamatilanne oli silloin hyvä ja vaikka virallista tarjousta avusta ei ollut vielä tehty. (Se tehtiin 5.2.1940). Tanner sanoi 22.1.1940 hallituksen istunnossa kirjuriin mukaan:

”Oli sitä mieltä, että ellei saada rauhaa syntymään, niin tähän [länsiavun pyytämiseen] kai täytyy mennä, mutta näkisi mieluummin, ettei tulisi pakkoa lähteä tälle tielle.”³¹

Mannerheim-linjan menettämisen jälkeenkin avuntarjous kelpasi Rytille ja Tannerille vain taktiseksi painostuskeinoksi Ruotsin ja Saksan suuntiin. Sen vuoksi he antoivat edellä mainitun Tannerin hallituksessa 15.2. tekemän esityksen länsiavun hyväksymisestä vuotaa kahta tietä – Wipert von Blücherin ja T. M. Kivimäen – kautta Berliinin tietoon. Ryti ja Tanner luottivat toisin kuin avunpyyntöä kannattavat hallituksen jäsenet³² Saksan voittoon ja noudattivat sen vuoksi säntillisesti 24.2. tiedoksi saamaansa Göringin neuvoa, näin myös rauhanteon ja hallituksen vaihdoksen jälkeen. Uudesta 27.2. 1940 nimitetystä hallituksesta siivottiin pois kaikki länsiavun pyytämistä kannattaneet ministerit. Huhtikuussa 1940 annettiin yleisluonteinen sensuuriohje, ”jolla pyrittiin estämään hallituksen ja viranomaisten kaikinainen arvostelu.”³³ Ulkoministeriksi nimettiin saksaa äidinkielenään puhuva Rolf Witting, suuri Saksan – erityisesti vanhan aristokraattisen Saksan – ihailija.³⁴ Wittingin nimityksestä sanoo Henrik Meinander:

Tannerin seuraajaksi ”tuli ruotsalalaisen kansanpuolueen oikean laidan Rolf Witting, joka herätti saksalaissympatioistaan huolimatta vähemmän ärtymystä idässä” [kuin Tanner].³⁵

Rauhanteon jälkeen lupa Englannin kanssa käytävään kauppaan hankittiin saksalaisten ja suomalaisten kokouksessa Berliinissä 28.3.1940. Saksalaisia eivät kiinnostaneet Suomen päävientituotteet paperi ja selluloosa. Ilkka Seppinen tiivistää saksalaisten vastauksen näin:

”Berliinin kokouksen osanottajat eivät pitäneet edes Englannin vaikutusvaltaa pahana ongelmana, vaikka Englannin nähtiin kohtaavan vastakaikua Suomessa. Kokous oli nimenomaan sitä mieltä, että Suomea ei voisi painostaa katkaisemaan taloudelliset suhteensa Englantiin.”³⁶

22. T. M. Kivimäki (1965) *Suomalaisen politiikan muistelmät*, Porvoo: WSOY, 127–128.

23. Tästä lähemmin kirjassani *Tulkintani talvisodasta* (2001), 176 s.

24. Vrt. Meinander (1999) 189.

25. Ohto Manninen (1985) *Suur-Suomen ääriviivat*, Jyväskylä, 11–12, 14.

26. Lähemmin Henrik Ekberg (1991) *Fubrerers trogna följeslagare*, Helsingfors, 98–99. – Himmler oli sanonut, että vajaan kahden vuoden sisällä syttyy sota Neuvostoliiton ja Saksan välillä”. Tieto piti kuitenkin pitää äärimmäisen salaisena ja antaa se vain pienen luotetun piirin tietoon. Ankan lähdekritiikin valossa tälle tiedolle ei tietenkään voi panna paljon painoa, ennen kuin löytyy väitetty Tannerille tullut sähkö sen tueksi.

27. Tannerin kokoelma. Kansio 20. KA.

28. Ari Uino (toim.) (1998) *Sodan ja rauhan mies. Urho Kekkosen sotavuodet 1939–1940*, Keuruu: Ota-va, 45–47.

29. Ylikangas (1999) 320. – Tässä yhteydessä on mainittava se 12.2. tapahtunut Rytiin ja Söderhjelmien välinen keskustelu, jota Manninen ja Rumpunen referoivat (s. 188). Ryti oli myöntänyt Söderhjelmille, joka innokkaasti puolusti uskoaan lännen voittoon suursodassa, että länsivallat hänenkin mielestään voittaisivat sodan, ”mutta milloin. Mitä sinä aikana olemme menettäneet?” Ryti ei siis tämänkään keskustelun valossa, joka tulee sille muistelmanluonteisena välikäden kautta, uskonut Suomen parhaassakaan tapauksessa kestävä Englannin ja ranskan voittoon saakka. Huomattakoon sitä paitsi, että alkuperäislähteet voittavat aina muistelmätiedot. Alkuperäislähteiden tasolla Rytiin kanta oli määriteltävä niiden kannanottojen perusteella, jotka hän antoi hallituksessa 25.–26.2.1940.

30. Manninen-Rumpunen (2003) 252.

31. Manninen-Rumpunen (2003) 138.

32. Ks. Manninen-Rumpunen (2003) 187, 216.

33. Alpo Rusi (1982) *Lebdistöensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944*, Historiallisia tutkimuksia 118, Helsinki, 24.

34. Anthony F. Upton (1964) *Finland in Crisis 1940–1941. A Study in small-power politics*, London, 56–58.

35. Henrik Meinander (1999) *Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*, Helsinki, 190.

36. Lähemmin Ylikangas (2001) 224 s.

Saksan lähettilääksi nimitettiin ”saksalaisystävällisenä pidetty” T. M. Kivimäki Rytin painostuksesta Wuorimaan tilalle ja Kivimäki suostuikin siihen pitkän vitkastelun jälkeen. Wuorimaalla katsottiin olevan liian huonot suhteet Saksan johtoon ja sen vuoksi hänen vaihtamistaan vaadittiin jo paljon aikaisemmin.³⁷ Suomi siis noudatti saksalais-suuntausta johdonmukaisesti myös rauhan-teen jälkeen ja jo ennen Saksan hyökkäystä Tanskaan ja Norjaan. Tästä syystä se kiitos, jonka kenraali Paavo Talvela puheessaan 18.12.1940 osoitti Hermann Göringille, oli vilpiton. Talvela sanoi:

”Kuten Teille, Herra Valtakunnanmarsalkka, on tunnettua, Suomi joutui viime talvena raskaaseen taisteluun Venäjän kanssa. Sota päättyi kuitenkin ajoissa ja rauha solmittiin, ei vähiten sen neuvon ansiosta, jonka Te, Herra Valtakunnanmarsalkka, välititte meille ministeri Kivimäen kautta.”³⁸

Talvela siis johti Suomen ratkaisuun johtaneen perusteen nimenomaan Kivimäen Suomeen välittämästä viestistä.

Huomattakoon, että päätös torjua länsi-apu sisälsi ratkaisevan linjanvalinnan. Sen jälkeen Suomen vaihtoehtoina olivat joko maan miehitys tai rauha Moskovan sanelemin ehdoin. Hallitus valitsi ymmärrettävistä syistä jälkimmäisen. Samalla se valitsi Saksan puolen suursodassa. Saksa oli sen jälkeen Suomen ainoa turva. Ja vain sen avulla oli Karjalan valtaaminen takaisin mahdollista.

Minun on suoraan sanottava, että en lainkaan käsitä, millä tutkimuksellisesti kelvollisilla perusteilla tässä esittämäni tulkinta voidaan kiistää. Jos kuitenkin joku sitä yrittää, hän on velvollinen antamaan toisen tulkinnan tässä esitetuille lähdetiedoille.

Sellaista toista tulkintaa en ole vielä nähnyt.

Pohdinnat siitä, mitä sitten olisi tapahtunut, jos Suomi olisi valinnut toisin eli pyytänyt länsivaltain apua ja jatkanut sotaa, sijoittuvat historian tutkimuksen ulkopuolelle. Historiassa voidaan tutkia vain toteutuneita vaihtoehtoja, koska ainoastaan niistä on tarjolla lähteitä. Jossittelu, jota erityisesti Martti Häikiö on em. kirjassaan laajasti harrastanut, on asia erikseen. Sillä ei ole rajoja mutta ei myöskään tieteellisesti merkittävää antia.

Tässä on esitelty vain osa niistä lähteistä, joihin viitataan edellä mainituissa artikkelieissani vuosilta 1999 ja 2001. Usein käytetty argumentti tulkintaani vastaan on ollut se, että suuri joukko kollegoitani on sitä jyrkästi arvostellut. Aivan samoin kävi Charles Leonhard Lundinin, joka vuonna 1957 julkaisi ensimmäisenä ns. ajopuu-teorian kumoavan tutkimuksen Suomen liittymisestä Saksan myötäsotijana tämän rinnalle sootaan Neuvostoliittoa vastaan. Tulkinta torjuttiin Suomessa massiivisella vastarinnalla. Vasta kun eräät muutkin ulkomaalaiset asettuivat Lundin kannalle, tulkintaa muutettiin ja Suomen myönnettiin tehneen täysin tietoisesti valintansa. Muutos tapahtui lopullisesti vasta vuonna 1987, jolloin Mauno Jokipii julkaisi tutkimuksensa *Jatkosodan synty*. Silloin kului siis 30 vuotta eli kanonisen oikeuden laskutavan mukaan viisi vuotta enemmän kuin sukupolvi, ennen kuin uusi tulkinta voitti. Minun tulkintani osalta näyttää käyvän samoin. Vanha maksimi, jonka mukaan jokainen sukupolvi kirjoittaa oman historiansa, tuntuu siis edelleen pätevä. ■

37. Ylikangas (2001) 177–178, 225–226.

38. Ylikangas (2001) 230 s.